

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

КЕЛЕБЕРДА ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ

УДК 342.9: 351.87

СТАДІЇ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Науково-дослідному інституті публічного права

Науковий керівник

кандидат юридичних наук, старший дослідник

Куркова Ксенія Миколаївна,

Науково-дослідний інститут публічного права,

завідувач відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт

Офіційні опоненти:

Заслужений юрист України,

доктор юридичних наук, професор

Курило Володимир Іванович,

Національний університет біоресурсів і природокористування України,

завідувач кафедри адміністративного та фінансового права

доктор юридичних наук, професор

Манжула Андрій Анатолійович,

Центральноукраїнський державний педагогічний університет

імені Володимира Винниченка,

професор кафедри галузевого права та правоохоронної діяльності

Захист відбудеться «16» жовтня 2020 р. о 9⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.503.01 у Науково-дослідному інституті публічного права за адресою: 03035, м. Київ, вул. Георгія Кірпи, 2 А

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Науково-дослідного інституту публічного права за адресою: 03035, м. Київ, вул. Георгія Кірпи, 2 А

Автореферат розісланий «14» вересня 2020 р.

В.о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради

Л.В. Сорока

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Україна є правова, демократична і соціальна держава. Будь-яка держава, що дійсно характеризується такими цінностями, не може існувати без розвинутого та ефективного інституту адміністративного суду, адже саме система адміністративного судочинства практично перетворює людину із «гвинтика» для держави на повноцінного суб'єкта адміністративного процесу, який у системі адміністративного судочинства має рівні права із суб'єктом владних повноважень, за яким стоїть потужний публічний апарат. Майже ні в кого не виникає сумніву, що без справедливого й ефективного адміністративного судочинства реально забезпечити порушені суб'єктами владних повноважень права, свободи та інтереси людини і громадянина не можливо.

В Україні адміністративне судочинство було запроваджено 2005 року – із відставанням більш ніж на сто років від держав західної демократії. Наразі воно переживає процес непростого становлення. Це насамперед пов'язано з тим, що публічний апарат не хотів і не хоче змиритися з утратою імперативних засад управління громадянами. На жаль, більшість чиновників органів виконавчої влади та деяка частина органів місцевого самоврядування хочуть здійснювати публічне управління по-старому, не дотримуючись прав, свобод та інтересів приватних осіб, прикриваючись інститутом державного інтересу. Хоча насправді вони в таких випадках підтримують свій чи «кумівський» приватний, у кращому разі – корпоративний, що нічого спільного не має з публічним інтересом. Більше того, високопосадовці від виконавчої влади незалежно від політичної належності перманентно намагаються впливати на незалежність адміністративного суду та недоторканність суддів адміністративних судів. І хоча їм це в більшості випадків не вдається, однак шкоду народу України вони завдають значну. У результаті державному апарату (чиновникам) довіряє лише 14,7 % опитаних, а судам (судовій системі загалом) – 11,7¹ % респондентів. І хоча результати власного соціологічного опитування є дещо кращими – адміністративний судам довіряють 43 % учасників адміністративного процесу, однак і такі результати статистичних досліджень не можуть задовольнити громадян України. Іншими словами, система адміністративних судів розвивається на благо народу України, але переборюючи численні перепони.

Адміністративний процес є дуже складною галуззю вітчизняного правознавства. Його неможливо опанувати і, тим більше, здійснювати без поділу на певні складові. Такими складовими у процесуальних галузях права традиційно визнаються стадії. Не є винятком із цього правила й адміністративний процес України, складна система якого умовно поділена на стадії в адміністративному судочинстві. На жаль, у чинному адміністративно-процесуальному законодавстві інститут таких стадій не прописано. Він має в умовах сьогодення доктринальну

---

¹ Початок нового політичного року: довіра до соціальних інститутів. Розумкова Центр. 2020. URL: <https://razumkov.org.ua/napiamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pochatok-novogo-politychnogo-roku-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-lypen-2020r>

форму, що не може в повному обсязі задовольнити учасників публічно-правового конфлікту. У свою чергу і трактування стадій учасниками адміністративного процесу здійснюється по-різному, що вносить правову невизначеність в адміністративний процес під час розгляду адміністративної справи.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Жодне монографічне дослідження в галузі адміністративного процесу не було цілеспрямовано присвячене проблемі стадій адміністративного судочинства. У суміжних галузях правознавства треба відзначити наукові праці С. Гнатюка², який розкрив юридичну природу стадій провадження у справах про адміністративні проступки. Також вагомий доробок щодо цієї категорії здійснили вчені в галузі кримінального процесуального права^{3 4 5 6}.

Крім того до наукової проблеми стадій в адміністративному судочинстві звертали свою увагу такі вітчизняні вчені-юристи: В. Авер'янов, С. Алфьоров, О. Бандурка, Д. Бахрах, В. Бевзенко, Ю. Битяк, В. Бойко, М. Бояринцева, О. Буряк, О. Буцьких, С. Ващенко, П. Вовк, В. Галуцько, О. Глуханчук, М. Глуховець, І. Голосніченко, С. Гончарук, С. Гречана, М. Гримич, Н. Губерська, Е. Демський, П. Діхтієвський, В. Дорош, А. Журавльов, А. Зеленов, І. Зозуля, І. Іванищук, Р. Кайдашев, Я. Калмикова, І. Качур, О. Качура, Х. Кіт, М. Ковалів, Т. Коломоець, В. Колпаков, А. Комзюк, О. Кононенко, І. Корецький, С. Короед, О. Корчинський, В. Котенко, О. Кузьменко, В. Курило, К. Куркова, В. Куценко, Д. Ліпський, М. Лошицький, А. Манжула, Р. Мельник, Є. Мироненко, О. Мілієнко, С. Мосьондз, Н. Отчак, В. Перепелюк, М. Пипяк, Н. Писаренко, С. Потапенко, Б. Пчелін, Д. Рожено, А. Руденко, О. Сидельніков, М. Смокович, І. Смолій, Л. Сорока, М. Стахурський, С. Стеценко, Д. Суботін, М. Тищенко, М. Ульмер та ін.

Отже, незадоволеність громадян України рівнем ефективності діяльності системи адміністративних судів, законодавча невизначеність категорії «стадія в адміністративному судочинстві», неналежне розкриття вченими на доктринальному рівні цієї проблеми обґрунтовують тему аналізованого дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження узгоджується з положеннями Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 р., Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на

² Гнатюк С. Стадії провадження у справах про адміністративні проступки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2010. 18 с.

³ Марущак Н. Забезпечення права особи на повагу до її гідності на стадії досудового розслідування у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 19 с.

⁴ Острогляд О. Здійснення адвокатом захисту у стадії апеляційного перегляду рішень суду першої інстанції: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2007. 20 с.

⁵ Волошина В. Реалізація галузевих та специфічних принципів кримінального процесу у стадії досудового розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2010. 20 с.

⁶ Виборнова Є. Реалізація права на захист на стадії досудового слідства: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 21 с.

2015–2020 роки, затвердженої Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015. Дисертацію виконано відповідно до планів науково-дослідних робіт Науково-дослідного інституту публічного права «Адміністративно-правове забезпечення розвитку судової влади в Україні» (номер державної реєстрації 0117U004649), «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0115U005495).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає в тому, щоб на основі вивчення й узагальнення концептуальних основ, нормативних джерел і практики діяльності адміністративних судів здійснити комплексний системний аналіз змісту та процесуальних особливостей стадій адміністративного судочинства України, установити взаємозв'язки між ними, сформулювати пропозиції та рекомендації щодо нормативного вдосконалення адміністративно-процесуального процесуального законодавства.

Відповідно до поставленої мети в роботі заплановано вирішити такі *завдання*:

- сформулювати поняття та здійснити класифікацію стадій в адміністративному судочинстві України;
- виявити юридичну природу та узагальнити принципи стадій в адміністративному процесі;
- розкрити адміністративно-процесуальну природу та процедури первинних стадій адміністративного судочинства України;
- з'ясувати юридичну природу розгляду справи по суті як основної стадії адміністративного судочинства України;
- розкрити особливості апеляційних проваджень в адміністративному судочинстві України;
- з'ясувати юридичну природу касаційного перегляду судових рішень адміністративних судів в Україні;
- з'ясувати особливості перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами в Україні;
- довести гіпотезу, що провадження в Європейському суді з прав людини є факультативною надзвичайною стадією адміністративного судочинства;
- охарактеризувати виконання судових рішень в адміністративних справах як стадію адміністративного судочинства України;
- здійснити компаративістичну характеристику стадійності адміністративного судочинства в деяких державах-учасницях ЄС;
- розробити пропозиції, спрямовані на вдосконалення напрямків та законодавства стосовно стадій в адміністративному судочинстві України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері стадій адміністративного судочинства України.

Предмет дослідження – стадії в адміністративному судочинстві України.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сукупність загальних і спеціальних методів наукового пізнання. *Діалектичний* метод був основним та дозволив проаналізувати сучасний зміст стадій адміністративного

судочинства, динаміку їх формування та на цій основі ґрунтовно сформувані наукову новизну «вперше» (підрозділ 1.2, пункти 2.3.3, 2.3.4). Методи *дедукції* та *індукції* стали в нагоді при безпосередньому аналізі змісту стадій адміністративного судочинства України та виокремленні загальних окремих рис цих стадій (розділ 2). *Системно-структурний* метод використовувався при розкритті юридичної природи та внутрішньої ідейної складової стадій адміністративного судочинства України (підрозділ 1.2). Також при визначенні юридичної природи окремої зі стадій адміністративного судочинства як структурних частин адміністративного процесу використовувався метод *функціонального аналізу* (підрозділ 1.2, розділ 2). Метод *класифікації* використовувався при формуванні класифікації стадій адміністративного судочинства та принципів цих стадій (розділ 1). Метод *документального аналізу* застосовувався в більшості підрозділів щодо розгляду норм законодавства, які регламентують порядок та умови процесуальних дій на окремій стадії адміністративного судочинства (підрозділ 1.1, розділи 2–3). Методи *аналізу* та *синтезу* стали основою при вивченні позицій правників щодо окремих правових категорій в аналізованій сфері (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, пункти 2.3.1, 2.3.2). *Порівняльно-правовий* метод застосовувався при компаративістичному аналітичному порівнянні деяких країн-учасниць ЄС у сфері формування стадій адміністративного судочинства (підрозділ 3.1). Метод *правотворчості* дозволив сформувані авторські напрямки вдосконалення чинного законодавства, пов'язані зі стадіями адміністративного судочинства України (підрозділ 3.2). Завдяки *соціологічно-статистичному* методу було здійснено авторське соціологічне опитування щодо проблем в адміністративному судочинстві України (додаток Б до дисертації).

Нормативним підґрунтям дослідження є Конституція України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Кодекс адміністративного судочинства України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, інші кодифіковані акти, закони України «Про виконавче провадження», «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», «Про судоустрій і статус суддів», «Про державну службу», інші законодавчі та підзаконні акти у сфері реалізації адміністративного судочинства.

Емпіричну базу дисертації становлять судові рішення у сфері адміністративного судочинства, узагальнення практики адміністративних судів України, Європейського суду з прав людини, органів державної виконавчої служби та інших суб'єктів публічної адміністрації. У ході підготовки дисертаційного дослідження використано особистий досвід роботи здобувача на посаді судді.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим комплексним монографічним дослідженням стадій адміністративного судочинства України. За результатами проведеного аналізу сформовано низку нових теоретичних, доктринальних і практичних положень, висновків і пропозицій. Основними з них є такі:

уперше:

– у теорії вітчизняного адміністративного процесу сформовано категорійне визначення принципів стадій в адміністративному судочинстві України як керівних засад формування стадій та здійснення процесуальних дій на цих стадіях, що поєднують у собі комплекс загальних, організаційно-процедурних і процесуальних засад адміністративного судочинства та індивідуальних засад здійснення процесуальних дій на конкретній стадії, що загалом формують ідейну та нормативну базу для здійснення й модернізації захисту прав, свобод і законних інтересів осіб у порядку адміністративного судочинства;

– доведено, що перегляд судових рішень за нововиявленими та виключними обставинами має органічний нерозривний зв'язок із принципом юридичної визначеності (*res judicata*), що за своїм змістом полягає в гарантії остаточності судового рішення з метою дотримання стабільності правового захисту особи в суспільстві; при цьому за своєю природою принцип юридичної визначеності є нерозривною складовою принципу верховенства права, відповідно пріоритет права є основним, і в разі наявності обставин суттєвого або непереборного характеру (що є сутністю провадження за нововиявленими та виключними обставинами) остаточне рішення суду може переглядатися для захисту прав, свобод і законних інтересів особи;

– доведено, що провадження в Європейському суді з прав людини за матеріалами національного адміністративного процесу, коли одна зі сторін вважає, що її права і свободи, визначені в Конвенції прав і основоположних свобод Ради Європи, не відновлені, є факультативною надзвичайною стадією адміністративного судочинства;

удосконалено:

– наукове розуміння первинних стадій адміністративного судочинства України як комплексу заявних та організаційно-процесуальних дій учасників справи (сторін та судді), які поєднуються у взаємозалежні послідовні стадії – звернення до адміністративного суду, відкриття провадження в адміністративній справі, підготовче провадження, завданням яких є первинне ознайомлення зі змістом та обставинами адміністративної справи, з можливістю досудового врегулювання спору до початку розгляду адміністративної справи по суті;

– наукові положення щодо апеляційного провадження як стадії перевірки законності, змістовності та обґрунтованості судових рішень першої інстанції, що розпочинається з подання апелянтом апеляційної скарги, відкриття провадження та безпосереднього судового розгляду для офіційного з'ясування апеляційним судом усіх обставин адміністративної справи, наслідком якого є ухвалення та проголошення колегією суддів апеляційного суду вмотивованого судового рішення, що одразу набирає законної сили;

– наукові розуміння завершальної стадії адміністративного судочинства України – виконання судових рішень в адміністративних справах – як судової та адміністративної діяльності спеціальних суб'єктів публічного адміністрування (державних і приватних виконавців), безпосередньо спрямованої на те, щоб усі

без винятку рішення адміністративних судів, які вступили у законну силу, були виконані;

– законодавство стосовно стадій в адміністративному судочинстві України, зокрема запропоновано такі зміни й доповнення до нього: закріпити поняття стадії адміністративного судочинства, здійснити пряме посилення, що джерелами адміністративного процесу України є практика Європейського суду з прав людини, підвищити дієвість адміністративно-процесуальних норм, які забезпечують судовий контроль за виконанням судових рішень;

отримали подальшого розвитку:

– наукові положення щодо категорійного розуміння стадій в адміністративному судочинстві України як структурних частин адміністративного судочинства, що умовно об'єднує уповноважене коло суб'єктів, які послідовно вчиняють законодавчо визначені процесуальні дії в певному просторово-часовому вимірі з метою ухвалення судового рішення або отримання процесуального результату задля встановлення істини, захисту та відновлення прав і інтересів постраждалих осіб у публічно-правових спорах;

– наукові положення щодо розгляду справи по суті як основної стадії адміністративного судочинства України, що характеризується наявністю чітких завдань, етапів, процесуальних дій та рішень щодо встановлення строків розгляду та вирішення адміністративних справ, порядку витребування, дослідження й оцінювання доказів, процесуального порядку проведення судових дебатів та ухвалення й проголошення судового рішення у справі, які в сукупності відіграють вирішальну роль при захисті прав, свобод і законних інтересів осіб адміністративними судами в порядку адміністративного судочинства;

– теоретичні положення та процедури касаційного провадження як факультативної стадії адміністративного судочинства, що є сукупністю організаційно-процесуальних дій Верховного Суду, який за скаргою особи у визначеному порядку на рівні національної системи адміністративних судів остаточно перевіряє законність, обґрунтованість і правильність судових рішень, дотримання норм матеріального і процесуального права при вирішенні адміністративних справ та додатково гарантує законність судового рішення в поєднанні з принципом правової визначеності з метою єдності судової практики у сфері захисту прав, свобод і законних інтересів особи в порядку адміністративного судочинства;

– компаративістичний аналіз стадій адміністративного судочинства в деяких державах-учасниках ЄС (ФРН, Литва, Франція), у результаті чого виявлено спільні риси, зокрема пріоритетність мирного врегулювання спору, залучення до цього процесу органів виконавчої влади та значну диференціалізацію процедур адміністративного процесу на основній та факультативних стадіях.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані та аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки і пропозиції впроваджено та надалі може бути використано в:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого вдосконалення теоретичних положень діяльності адміністративних судів України (акт упровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *правозастосовній діяльності* – використання одержаних результатів надасть змогу підвищити ефективність практичної діяльності адміністративних судів України, органів державної виконавчої служби та інших суб'єктів публічної адміністрації (акт упровадження Окружного адміністративного суду міста Києва);

– *освітньому процесі* – матеріали дисертації використано під час підготовки навчальних матеріалів з дисципліни «Актуальні проблеми адміністративного процесу», під час підготовки відповідних навчальних посібників, конспектів лекцій (акт упровадження Науково-дослідного інституту публічного права).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження оприлюднено та обговорено на трьох міжнародних науково-практичних конференціях: «Теорія і практика сучасної юриспруденції» (м. Київ, 7–8 грудня 2018 р.), «Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності» (м. Харків, 15–16 березня 2019 р.), «Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин» (м. Дніпро, 6–7 березня 2020 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 268 сторінок. Робота містить список використаних джерел із 240 найменувань на 25 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, конкретизовано шляхи та форми їх упровадження; наведено апробацію результатів дослідження, структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-правові засади стадій в адміністративному судочинстві України» складається з двох підрозділів, у яких з'ясовано об'єктивно існуючу юридичну природу, принципи та здійснено класифікацію стадій в адміністративному судочинстві України.

У *підрозділі 1.1 «Поняття та класифікація стадій в адміністративному судочинстві України»* сформовано категорійний апарат і систему розподілу адміністративного процесу на певні періоди, етапи здійснення.

Здобувач розвиває наукові положення, що адміністративне судочинство – це встановлений законодавством стадійний порядок розгляду та вирішення публічно-правових спорів, що розпочинається зі звернення до адміністративного суду, яке через учинення процесуально-організаційних дій формується у вигляді адміністративної справи й передається на розгляд та вирішення адміністративним судом, з обов'язковим ухваленням судового рішення та можливістю його перегляду з метою захисту та відновлення прав, свобод та інтересів осіб в

суспільстві. Доведено, що стадія як частина адміністративного провадження – це відокремлена, самостійна складова адміністративного процесу, що характеризується специфічним колом суб'єктів, які здійснюють процесуальну діяльність задля ухвалення рішення у справі.

Автор підкреслює, що стадії є взаємозалежними та взаємодоповнюючими частинами адміністративного судочинства, модернізація їх класифікації в умовах розвитку адміністративно-процесуальних правовідносин дозволяє сформулювати теоретико-методологічні засади адміністративного судочинства. Адміністративне судочинство як системне утворення та процесуально-правову площину слід характеризувати через низку правових складних елементів, одним із яких є стадії, що систематизують процес адміністративного судочинства залежно від критерію послідовності, завдань та видів процесуальних дій, суб'єктів, інстанцій.

Класифікація стадій в адміністративному судочинстві України – це встановлений законодавством порядок розподілення стадій та етапів адміністративного судочинства залежно від сукупності ознак (завдань стадії, виду процесуальних дій, кола суб'єктів, інстанції), що дозволяє послідовно та системно реалізовувати адміністративне судочинство та відповідно захищати права, свободи й законні інтереси осіб, суспільства та держави. Поділ стадії за завданнями дозволяє виділити: первинні стадії (завданням є початковий рух розгляду публічно-правового спору та підготовчі дії); основну стадію судового розгляду (завданням є безпосередній розгляд і вирішення адміністративної справи); факультативні стадії (завданням є перегляд судових рішень або відновлення невідновлених чеснот); завершальну стадію (завданням є обов'язкове виконання рішення суду). Окрема стадія адміністративного судочинства може включати певні етапи, на яких здійснюються визначені законом процесуальні дії, відповідно класифікація стадій в адміністративному судочинстві України є деякою мірою широкою, адже включає й етапи (умовно – підстадії), на яких вирішується встановлене коло процесуальних питань.

У підрозділі 1.2 «Юридична природа та принципи стадій в адміністративному судочинстві України» виявлено й узагальнено об'єктивні чинники, на яких будується теорія і практика стадій в адміністративному процесі.

Дисертант доводить, що для виділення стадії в адміністративному судочинстві, тобто її відокремленості та умовної незалежності, законодавством формується внутрішня будова стадії як сукупність процесуальних дій та правових елементів, що впроваджуються (реалізуються) уповноваженими суб'єктами, які діють у просторово-часовому вимірі (етапі) та виконують визначене завдання адміністративного судочинства.

Стадії адміністративного судочинства мають як загальні, так і спеціальні особливості, що характерні для окремої стадії. Загальними особливостями стадій адміністративного судочинства є такі характеристики: 1) нормативна визначеність (закріплення на законодавчому рівні процесуальних дій, правових елементів та інституційних суб'єктів); 2) відокремленість та умовна незалежність; 3) індивідуальність (кожна стадія має свої завдання, окремі процесуальні дії та різне правове становище учасників); 4) послідовність (кожна стадія реалізується в

певній послідовності, стадії чергуються між собою, заміщуючи та перетікаючи одна в одну); 5) взаємопов'язаність і взаємозалежність; 6) обмеженість у часі (визначеність просторово-часового виміру стадії).

Система принципів стадій в адміністративному судочинстві України спрямована на виконання функціональних завдань кожної стадії адміністративного судочинства та поєднує в собі загальні засади адміністративного судочинства й індивідуальні засади, характерні для окремої стадії адміністративного судочинства.

До принципів стадій адміністративного судочинства віднесено такі засади: верховенство права та законність; рівність учасників на кожній стадії; відкритість і публічність адміністративного процесу; розумність строків розгляду та вирішення адміністративних справ; змагальність і диспозитивність сторін; офіційне, об'єктивне та неупереджене з'ясування обставин у адміністративній справі; доступність судочинства; фіксування процесу розгляду та вирішення адміністративних справ технічними засобами; процедурність розгляду й вирішення адміністративних справ; пріоритетність відновлення прав, свобод і законних інтересів особи; правову визначеність незалежності суду та недоторканності суддів адміністративних судів; гарантування права на перегляд судових рішень на підставах, визначених законом; обов'язковість судових рішень; імплементація рішень Європейського суду з прав людини у практику діяльності адміністративних судів.

Розділ 2 «Зміст стадій адміністративного судочинства України» складається з чотирьох підрозділів (підрозділ 2.3 складається з чотирьох пунктів), у яких розкрито адміністративно-процесуальну природу та процедури здійснення всіх стадій адміністративного судочинства України.

У підрозділі 2.1 *«Первинні стадії адміністративного судочинства України»* з'ясовано адміністративно-процесуальну природу та процедури відкриття провадження й підготовче провадження в адміністративній справі.

Доведено, що звернення до адміністративного суду, відкриття провадження в адміністративній справі та підготовче провадження є взаємозалежними та послідовними стадіями, які сукупно формують первинну стадію адміністративного судочинства в загальному розумінні. З'ясовано, що звернення до адміністративного суду є правовою можливістю правоздатної особи звернутися в установленій законом формі (позов) та порядку до адміністративного суду за захистом і подальшим відновленням своїх прав, свобод та законних інтересів. Підготовче провадження як первинна стадія адміністративного судочинства складається з декількох етапів, що поєднують комплекс процесуальних дій – відкриття підготовчого провадження; підготовку адміністративної справи до судового розгляду; підготовче (попереднє) судове засідання; врегулювання спору через примирення або за участю судді (факультативний етап); закриття підготовчого засідання та винесення рішення за його результатами.

Здобувач підкреслює, що проблемним питанням в Україні залишається використання можливостей урегулювання спору до початку розгляду справи,

тобто досягнення юридичного консенсусу між сторонами, що є основною метою підготовчого провадження як первинної стадії адміністративного судочинства.

Підрозділ 2.2 «Розгляд справи по суті як основна стадія адміністративного судочинства України» присвячено з'ясуванню квінтесенції адміністративного процесу – розгляду адміністративним судом справи по суті.

Розгляд справи по суті як стадія реалізується з обов'язковим застосуванням організаційно-технічних процедур, що є невід'ємною складовою загального адміністративного процесу (здійснення розгляду справи в режимі відео конференції, відтворення та дослідження електронних доказів, фіксація судового процесу технічними засобами, вивчення, ведення протоколу судового засідання тощо) та дозволяє полегшити роботу адміністративних судів і розширювати можливості захисту прав, свобод та законних інтересів осіб в адміністративному судочинстві.

Розгляд справи по суті як основна стадія адміністративного судочинства України має свою структуру, що визначається нормами Кодексу адміністративного судочинства України та включає такі послідовні стадійні частини: 1) відкриття розгляду справи по суті; 2) з'ясування обставин адміністративної справи; 3) дослідження доказів у справі; 4) судові дебати (у позовному провадженні); 5) ухвалення судового рішення у справі.

Відкриття розгляду справи по суті беззаперечно є процедурно складною процедурою, адже включає декілька окремих процедурно-організаційних дій: відкриття судового засідання; оголошення складу суду і положень про право відводу; видалення свідків у справі із зали судового засідання; установлення осіб, які присутні в залі судового засідання; роз'яснення учасникам справи, перекладачеві, експерту, спеціалісту їх прав та обов'язків, присяга інших учасників судового процесу; розгляд заяв і клопотань в адміністративній справі. Після відкриття судового засідання фактично одразу розпочинається з'ясування обставин адміністративної справи, тобто її доказовий процес, що є складовою загального процесу з'ясування обставин справи та пов'язується із процесом дослідження доказів у справі та їх подальшого оцінювання.

Судові дебати в позовному провадженні дозволяють сторонам перед ухваленням судового рішення через промову підсумувати та додатково обґрунтувати свою позицію з можливістю в межах справи вказати на потребу в з'ясуванні нових обставин в адміністративній справі. Ухвалення судового рішення у справі є завершальним етапом розгляду справи по суті, що включає вихід суду до нарадчої кімнати, у якій суд, завершуючи оцінювання доказів, ухвалює вольовий акт – судові рішення у справі – та оголошує його прилюдно.

Підрозділ 2.3 «Факультативні стадії адміністративного судочинства України» складається з чотирьох пунктів, які присвячені формуванню системи так званих необов'язкових стадій адміністративного судочинства, які виникають за ініціативою однієї зі сторін адміністративного процесу чи інших осіб у разі невизнання рішення адміністративного суду певного рівня.

Визначено, що до факультативних стадій адміністративного судочинства в Україні слід віднести: апеляційне оскарження рішень адміністративних судів

першої інстанції (апеляційне провадження); касаційне оскарження рішень адміністративних судів першої та апеляційної інстанцій; провадження за винятковими обставинами та провадження за нововиявленими обставинами; провадження в Європейському суді з прав людини. Тобто одним із критеріїв поділу факультативних стадій адміністративного судочинства в Україні є інстанційність, і тому факультативні стадії адміністративного судочинства слід розглядати через вертикальні процесуально-інстанційні характеристики проваджень.

Пункт 2.3.1 «Апеляційне провадження в адміністративному судочинстві України» присвячено з'ясуванню завершального етапу адміністративного провадження, після якого рішення адміністративного суду вступає в законну силу.

Апеляційне провадження є факультативною стадією адміністративного судочинства, завданням якої є перевірка законності, змістовності та обґрунтованості судових рішень першої інстанції, що не набрали законної сили для встановлення додаткового судового захисту прав, свобод і законних інтересів особи. Апеляційне провадження має свої послідовні етапи: звернення апелянта до суду та відкриття апеляційного провадження; підготовку адміністративним судом справи до апеляційного розгляду; апеляційний розгляд справи; ухвалення та винесення судового рішення в адміністративній справі.

Апеляційне провадження здійснюється в законодавчо визначеній послідовності та починається зі звернення апелянта до адміністративного суду із заявою (апеляційною скаргою) щодо перегляду судового рішення суду першої інстанції, у результаті чого здійснюється перевірка дотримання законних вимог (строки подання, форма скарги, юрисдикції тощо) та відкривається апеляційне провадження з учиненням подальших організаційних дій суду щодо надсилання матеріалів сторонам.

Підготовка справи до апеляційного розгляду полягає в попередньому ознайомленні суддею обставин справи та винесенні ним ухвал з питань витребування, подання доказів, призначення експертизи, залучення інших учасників справи (свідків, перекладачів тощо), задоволення клопотань учасників справи, вирішення інших організаційно-правових питань, пов'язаних із переглядом судового рішення першої інстанції. На етапі апеляційного розгляду в формі судового засідання здійснюється безпосереднє дослідження заявних вимог апелянта щодо незаконності, необґрунтованості судового рішення суду першої інстанції, порушення норм процесуального або незастосування норм матеріального права на підставі фактичних даних у справі, доводів сторін, офіційного з'ясування апеляційним судом усіх обставин адміністративної справи.

Винесення апеляційним судом рішення в адміністративній справі є завершальним етапом адміністративного провадження, на якому судді апеляційного суду на спільній нараді в нарадчій кімнаті шляхом голосування ухвалюють і формують судові рішення, а момент публічного проголошення стає юридичним фактом, оскільки судові рішення одразу набирає законної сили.

У пункті 2.3.2 «Касаційний перегляд судових рішень адміністративних судів в Україні» з'ясовано юридичну природу адміністративного процесу при винесенні остаточного національного рішення системою адміністративних судів.

Узагальнено, що завданням касаційного провадження є перевірка на остаточному національному рівні судових рішень щодо відповідності вимогам законності, обґрунтованості та правильності, дотримання норм матеріального і процесуального права під час розгляду та вирішення адміністративних справ, формування єдиної адміністративно-прецедентної практики щодо ефективного захисту прав, свобод і законних інтересів особи в порядку адміністративного судочинства.

Касаційний розгляд справи здійснюється в межах вимог касаційної скарги та фактичних обставин справи, що були підставами відкриття касаційного провадження у формі судового засідання з ширшими повноваженнями учасників справи або в порядку письмового провадження. Ухвалення колегіального судового рішення є кінцевим етапом касаційного провадження, що характеризується обґрунтованою варіативністю, тобто Верховний Суд на підставі дослідження нерозривності норм матеріального та процесуального права при перегляді судових рішень, загального дотримання принципу верховенства права та правової визначеності ухвалює остаточне рішення щодо вирішення адміністративної справи по суті (залишити рішення без змін, скасувати, визнати нечинним або змінити рішення) або поточне судові рішення з подальшим новим судовим розглядом.

Пункт 2.3.3 «Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами в Україні» присвячено з'ясуванню окремої, самостійної, факультативної стадії адміністративного судочинства, завданням якої є новий етап захисту прав, свобод і законних інтересів особи в разі виникнення законодавчо встановлених обставин (підстав) істотного або непереборного характеру, що зумовили перевірку законності та обґрунтованості рішень (дій) суду й вимагають усунути недоліки та прогалини попереднього судового розгляду (вирішення) адміністративної справи.

Доведено, що провадження за нововиявленими або виключними обставинами як стадія адміністративного судочинства розпочинається з подання заяви правоздатною особою, права, свободи, інтереси якої порушені чи не визнані про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами. Підстави для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами умовно формують зміст такого провадження, і тому за своєю юридичною природою перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами полягає в перегляді рішення суду, що вступило в законну силу, у разі виникнення або виявлення суттєвих, нових фактичних даних, що заперечують або спростовують факти, що стали основою адміністративної справи, вплинули на розгляд справи та потягли за собою ухвалення судового рішення, що може порушувати права, свободи та законні інтереси особи.

Підстави для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами об'єднані єдиним критерієм – це обов'язкове ухвалення рішення

уповноваженою судовою установою, що створює виключну обставину (неконституційність (конституційність) нормативного акта; обвинувальний вирок вини судді; рішення міжнародної судової установи щодо порушення Україною міжнародних зобов'язань), яка зумовлює перегляд попереднього судового рішення з метою захисту прав, свобод і законних інтересів особи. Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами подається до того суду (зокрема інстанції), який ухвалив рішення, що має переглядатися. Далі заява про перегляд судового рішення реєструється, передається судді адміністративного суду, який з підстав, визначених законодавством, відкриває провадження за нововиявленими або виключними обставинами.

Адміністративна справа про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами розглядається за правилами розгляду справи відповідною інстанцією, що здійснює перегляд рішення, причому в першій інстанції – у порядку спрощеного позовного провадження. Обов'язок доказування в адміністративних справах про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, як показує судова практика, лежить на заявнику, адже заявник у своїй заяві вказує суду на доводи нововиявлених або виключних обставин, які є предметом доказування, надає відповідні докази або подає клопотання.

За наслідками провадження за нововиявленими або виключними обставинами суд може ухвалити такі рішення: відмовити заявнику в задоволенні заяви; задовольнити заяву, скасувавши попереднє судове рішення, та ухвалити нове судове рішення; скасувати попереднє судове рішення і закрити провадження; скасувати попереднє судове рішення і передати справу на новий судовий розгляд.

Пункт 2.3.4 «Провадження в Європейському суді з прав людини як стадія адміністративного судочинства України» присвячено науковому доведенню гіпотези, що провадження в Європейському суді (далі – ЄСПЛ) із прав людини є факультативною надзвичайною стадією адміністративного судочинства.

Узагальнено, що основними правилами початку провадження в ЄСПЛ, які є підставами розгляду заяв у ЄСПЛ, є: порушення державою норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; проходження всіх інстанцій національної системи судів та подання заяви до ЄСПЛ упродовж шести місяців із моменту ознайомлення з останнім судовим рішенням; предметом не є перегляд судового рішення національного суду, а відновлення незахищених, невизнаних або порушених прав, свобод та законних інтересів; стороною (а саме відповідачем) у провадженні ЄСПЛ обов'язково є держава, а іншою стороною (позивач або заявник) є приватна особа або інша держава.

Якщо Україна як держава виступає відповідачем у провадженні ЄСПЛ, то її інтереси представляє та захищає Міністерство юстиції України в особі Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, до повноважень якого належить збір матеріалів та фактичних даних у справі, формування умов та ухвалення рішення про дружнє врегулювання спору, загалом представництво України як держави на міжнародній судовій арені.

До компетенції ЄСПЛ входить розгляд звернень двох видів – індивідуальних (особа проти держави) та міждержавних (держави проти держави), а також надання висновків консультативного характеру щодо офіційного тлумачення положень Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод. Проведення в ЄСПЛ складається з трьох основних обов'язкових стадій, що є складними та включають декілька етапів, зокрема стадію прийнятності заяви; стадію розгляду справи по суті; стадію ухвалення та оголошення судового рішення.

Стадія прийнятності заяви є первинною та полягає у перевірці формальних вимог і підстав заяви, завершуючись ухваленням двох рішень: ухвали щодо прийняття заяви або ухвали щодо невідповідності вимог заяви та її неухвалення, які є остаточними. Факультативною стадією провадження в ЄСПЛ є стадія дружнього врегулювання, на якій сторони формують взаємокомпромісні умови примирення, ухвалюючи угоду про примирення (зазвичай щодо встановлення заявнику суми відшкодування), якою закривається провадження.

Судове рішення ЄСПЛ ухвалюється двох видів: незадоволення вимог заяви або задоволення вимог заяви в разі виявлення порушення державою вимог Конвенції; у результаті задоволення заяви ЄСПЛ призначається справедлива сатисфакція, тобто матеріальне справедливе відшкодування за завдану шкоду. Усі судові рішення ЄСПЛ обов'язково виконуються державою, що є підписантом Конвенції. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» визначає механізм впровадження рішень ЄСПЛ у практику національних судів, однак справи ЄСПЛ за своєю природою фактично є зразковими справами за аналогією зразкових справ Верховного Суду, і тому механізм прецедентного права у практиці національних адміністративних судів треба удосконалювати та модернізувати.

Наслідком для України як винної сторони порушення вимог Конвенції є: виплата відшкодування (справедливої сатисфакції); вжиття додаткових заходів індивідуального характеру (повторний перегляд судових рішень національних судів); вжиття додаткових заходів загального характеру (внесення змін до законодавства та експертиза чинного законодавства, ухвалення практики ЄСПЛ).

У підрозділі 2.4 «Виконання судових рішень в адміністративних справах як завершальна стадія адміністративного судочинства України» розкрито завершальну стадію адміністративного судочинства України, спрямовану на відновлення порушених або невизнаних прав, свобод і законних інтересів осіб через процедурне виконання судового рішення в порядку, визначеному законодавством, що має примусовий, матеріальний та юрисдикційний характер.

Виконання судових рішень в адміністративних справах є обов'язковою стадією адміністративного судочинства України, оскільки всі адміністративні провадження завершуються ухваленням судового рішення, що підлягає обов'язковому виконанню в порядку, визначеному законодавством. Виконання судових рішень в адміністративних справах прямо пов'язане з основним принципом адміністративного судочинства – обов'язковістю виконання судового рішення, що гарантується законом.

Виконавче провадження в адміністративних справах здійснюється відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України, спеціалізованого Закону України «Про виконавче провадження», підзаконних актів, що комплексно формують нормативно-правову базу порядку виконання судових рішень в адміністративних справах як завершальної стадії адміністративного судочинства України. Законною підставою для виконання судового рішення є виконавчий документ, який у порядку адміністративно-реєстраційної процедури вноситься до державного реєстру та надсилається стягувачу для здійснення безпосереднього виконання судового рішення.

Судовий контроль є важливим етапом (з позиції процесу) та інструментом обов'язкового виконання судових рішень в адміністративних справах, для ефективності якого потрібно змінити сутність судового контролю – від можливості до фактичного зобов'язання судді здійснювати судовий контроль з використанням різноманітних заходів впливу на суб'єктів виконавчого провадження. Суддя адміністративного суду вчиняє різні організаційно-процесуальні дії, пов'язані з вирішенням процесуальних питань щодо належного, своєчасного та якісного виконання судового рішення, які полягають у виправленні помилок у виконавчому листі, зупинення, поновлення, відстрочення виконання судового рішення, примирення сторін адміністративної справи у виконавчому провадженні, вирішення інших організаційно-правових питань і здійснення судового контролю за виконанням судових рішень як гарантії дотримання принципу обов'язковості виконання судових рішень.

Розділ 3 «Удосконалення засад та законодавства щодо стадій адміністративного судочинства України» складається із двох підрозділів, у яких здійснено компаративістичний аналіз зарубіжного досвіду деяких країн-учасниць ЄС і запропоновано напрямки удосконалення законодавства щодо стадій адміністративного судочинства України.

Підрозділ 3.1 «Зарубіжний досвід щодо стадій адміністративного судочинства» присвячено компаративістичній характеристиці стадійності адміністративного судочинства в деяких державах-учасницях ЄС.

Виявлено й узагальнено, що розгляд справи по суті та апеляційне провадження як стадія розгляду адміністративних справ у Федеративній Республіці Німеччина визначені нормами кодексу адміністративного судочинства та складаються з таких етапів: подання позову або апеляційної скарги; підготовче провадження, на якому вирішуються питання щодо подання доказів, залучення інших осіб до справи, мирного врегулювання спору; розгляд справи у формі усного судового засідання; ухвалення та оголошення судового рішення. Стадія касаційного провадження в порядку адміністративного судочинства в Федеративній Республіці Німеччина суттєво відрізняється від розгляду справи по суті та апеляційного провадження, оскільки Федеративний адміністративний суд за своєю природою є контрольним органом судової влади, що перевіряє судові рішення попередніх інстанцій для підтримки правової єдності та тлумачить норми законодавства. У процедуру розгляду та вирішення адміністративних справ у порядку касаційного провадження залучено не лише безпосередньо Федеральний

адміністративний суд, але й суб'єктів судової адміністрації – сенат суду, що реалізує організаційні процедури (ухвалення скарги, призначення засідання, забезпечення переговорів зі сторонами тощо) під час розгляду та вирішення справи.

Структура спеціалізованого Закону про адміністративне провадження Литовської Республіки формує три основні стадії адміністративного судочинства: звернення до суду та розгляд справи в суді першої інстанції; процедуру розгляду та вирішення справ апеляційним судом; відновлене (касаційне) провадження. Розгляд справи в першій інстанції в Литовській Республіці як стадія адміністративного судочинства характеризується широким спектром організаційно-процесуальних дій на підготовчому провадженні, загальним порядком розгляду справи по суті та колегіальним ухваленням судового рішення. Відновлене провадження в Литовській Республіці поєднує в собі риси касаційного, нововиявленого та виключного провадження, зокрема чітко прописані процесуальним законодавством підстави звернення до суду із заявою про відновлення провадження. Вдалою для запозичення у вітчизняну модель адміністративного судочинства є конкретно визначена підстава щодо відновлення провадження в разі ухвалення Європейським судом із прав людини рішення щодо порушення Литовською Республікою прав та основоположних свобод людини.

Судова система Французької Республіки складається з трьох інстанцій – адміністративних судів першої інстанції, апеляційних адміністративних судів та Державної ради, що є судом касаційної інстанції з розширеними адміністративними повноваженнями щодо взаємодії з органами виконавчої влади, пов'язаними з професійним консультуванням у сфері публічного адміністрування. Стадії адміністративного судочинства у Французькій Республіці характеризуються як загальними, так і спеціальними особливостями щодо відносної закритості досудового дослідження матеріалів адміністративної справи, переваги письмового провадження при вирішенні адміністративних справ, ухвалення обґрунтованих судових рішень судьями шляхом голосування без публікації окремих позицій судді в разі незгоди зі спільно ухваленим рішенням вирішення справи.

У підрозділі 3.2 «Удосконалення напрямків та законодавства стосовно стадій в адміністративному судочинстві України» сформовано пропозиції та напрямки вдосконалення чинного адміністративно-процесуального законодавства України.

Запропоновано на законодавчому рівні закріпити поняття «стадії адміністративного судочинства» в Кодексі адміністративного судочинства України.

Установлено, що в умовах масштабної пандемії відсутність належної ІТ-інфраструктури в адміністративному судочинстві негативно впливає на реалізацію ефективного захисту прав, свобод та законних інтересів особи. Звернено увагу на потребу розширення можливостей і удосконалення Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи та підвищення рівня матеріально-технічного забезпечення адміністративних судів.

Доведено, що для єдності судової практики вітчизняні адміністративні суди мають дотримуватися принципу правової визначеності, з цією метою запропоновано закріпити принцип правової визначеності в Кодексі адміністративного судочинства України.

Визначено, що для ефективності судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах варто детальніше сформулювати засади та процедури судового контролю. Із цією метою запропоновано авторські зміни до Кодексу адміністративного судочинства України.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації на основі узагальнення концептуальних основ, нормативних джерел і практики діяльності адміністративних судів комплексно проаналізовано зміст та процесуальні особливості стадій адміністративного судочинства України, встановлено взаємозв'язки між ними, сформовано пропозиції та рекомендації щодо нормативного вдосконалення адміністративно-процесуального процесуального законодавства. Основі з них такі:

1. Здійснено класифікацію стадій в адміністративному судочинстві України, які поділені на певні етапи: 1) первинна – звернення до адміністративного суду, відкриття провадження в адміністративній справі; підготовче провадження; 2) основна стадія – судовий розгляд адміністративної справи; 3) факультативні стадії: апеляційне оскарження рішень адміністративних судів першої інстанції (апеляційне провадження); касаційне оскарження рішень адміністративних судів першої та апеляційної інстанцій; провадження за винятковими обставинами та провадження за нововиявленими обставинами; провадження в Європейському суді з прав людини; 4) завершальна стадія: виконавче провадження (виконання судових рішень в адміністративних справах).

2. Виявлено й узагальнено, що юридична природа стадій адміністративного судочинства є складною, що зумовлюється конструюванням внутрішньої побудови окремої стадії, особливостями та принципами стадій адміністративного судочинства. Внутрішня побудова стадії адміністративного судочинства формується через об'єднання процесуальних дій та правових елементів в єдину, обмежену просторово-часовим виміром, взаємозв'язану частину адміністративного судочинства.

3. Доведено, що відкриття провадження в адміністративній справі як первинна стадія адміністративного судочинства України залежить від дотримання формальних вимог і процесуального рішення суду, внаслідок чого первинна стадія адміністративного судочинства послідовно переходить в наступну. Відкриття провадження в адміністративній справі чітко та прозоро прописано адміністративно-процесуальним законодавством (Кодексу адміністративного судочинства України), що дозволяє унеможливити випадки неправомірної, необґрунтованої відмови адміністративного суду у відкритті провадження в адміністративній справі (випадки відмови чітко закріплені в законодавстві). Підготовче провадження як стадія адміністративного судочинства України

відіграє важливе значення, адже на сучасному етапі дозволяє забезпечити більш об'єктивне вирішення справи через усебічне та ґрунтовне попереднє вивчення матеріалів справи, з'ясування позицій сторін у справі, формування подальшого порядку розгляду справи.

4. Зроблено висновок, що загальні положення розгляду справи по суті включають організаційні процедури, що формулюють правила поведінки в судовому засіданні, пов'язані із визначенням правового статусу голови судового засідання та осіб, присутніх у залі судового засідання. Розгляд адміністративної справи по суті реалізується через організаційну форму – судове засідання, тобто законодавчо регламентоване зібрання учасників справи у спеціально оснащеному приміщенні (залі судового засідання), де під керівництвом судді адміністративного суду послідовно, відкрито та гласно відбувається процесуальний розгляд адміністративної справи по суті.

5. Доведено, що особливостями апеляційного провадження в адміністративному судочинстві України є такі: це факультативна стадія адміністративного судочинства, адже її завданням є додатковий перегляд судових рішень першої інстанції; має свої чітко регламентовані етапи; створює додаткову правову гарантію особі щодо захисту її прав у порядку адміністративного судочинства та є невід'ємною складовою організованого й ефективного захисту прав осіб в адміністративному судочинстві; складається з кола процесуальних відносин; кінцевим етапом є ухвалення судового рішення, що може або скасувати (змінити) рішення суду першої інстанції або не задовольнити апеляційну скаргу, залишивши без змін рішення суду першої інстанції.

6. З'ясовано, що за своєю організаційною природою касаційне провадження як факультативна стадія адміністративного судочинства має такі особливості: провадження починається зі звернення (касаційної скарги) особи, що наділена адміністративною процесуальною правосуб'єктністю, до Верховного Суду; за своєю сутністю касаційне провадження є сукупністю організаційно-процесуальних дій, що послідовно, у встановлені форми та строки здійснюються в межах повноважень Верховного Суду; як окрема стадія касаційне провадження включає декілька послідовних етапів: відкриття провадження; підготовка справи до розгляду; попередній розгляд справи; розгляд справи по суті; вирішення адміністративної справи через ухвалення судового рішення; розгляд та вирішення адміністративних справ здійснюється колегіально.

7. Визначено, що перегляд судових рішень за нововиявленими та виключними обставинами як стадія адміністративного судочинства характеризується такими особливостями: є самостійною, окремою та факультативною стадією адміністративного судочинства; підстави перегляду судових рішень за нововиявленими та виключними обставинами мають істотний або непереборний характер і вичерпно закріплені в адміністративно-процесуальному законодавстві, формуючи завдання цих проваджень; метою цих проваджень є перевірка законності, обґрунтованості та об'єктивності судових рішень для захисту та відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів осіб; об'єктом проваджень за нововиявленими або виключними обставинами є

судові рішення, що набрали законної сили; структура та процесуальний порядок проваджень за нововиявленими або виключними обставинами мають свої послідовні стадії: подання заяви про перегляд судового рішення; відкриття провадження; судовий розгляд за правилами розгляду справи відповідної інстанції, що здійснює перегляд рішення; ухвалення судового рішення за наслідками перегляду; перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами здійснюється тими ж судами (інстанціями), що ухвалили рішення; де-факто тягар доказування у справах за нововиявленими або виключними обставинами покладається на заявника; за наслідками провадження за нововиявленими або виключними обставинами суд може ухвалити рішення щодо відмови в задоволенні заяви або щодо задоволення заяви, що має подальші процесуальні дії; рішення суду про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами може бути оскаржене в установленому законодавством порядку.

8. Доведено, що провадження в Європейському суді з прав людини є самостійною стадією адміністративного судочинства України, сутність якої передбачає відновлення незахищених або невизнаних прав особи системою національних адміністративних судів, що звертається до незалежного органу правосуддя міжнародного рівня (ЄСПЛ), який у порядку прийнятності заяви особи та розгляду справи по суті може ухвалити рішення про матеріальне відшкодування, що має стати правовим прецедентом з ужиттям суб'єктами публічної адміністрації додаткових заходів індивідуального та загального характеру.

9. Визначено, що виконання судових рішень в адміністративних справах як стадія адміністративного судочинства України характеризується такими особливостями: полягає у здійсненні визначених законодавством виконавчо-процесуальних дій; учасниками яких є широке коло суб'єктів: адміністративний суд в особі судді, що здійснює низку процесуальних дій, пов'язаний із рухом виконання судового рішення; органи та уповноважені особи здійснюють виконання рішень у примусовому порядку (виконавці); сторони адміністративної справи реалізують свої законні права при виконанні або неналежному виконанні судового рішення; здійснюється на підставі адміністративно-процесуальних норм та норм спеціалізованого законодавства (виконавчого права); має примусовий, матеріальний та юрисдикційний характер; підставою для здійснення виконавчих дій є судові рішення, у якому визначено межі відновлення порушених прав; стадія є завершальною щодо захисту прав, свобод і законних інтересів осіб у порядку адміністративного судочинства та спрямована саме на відновлення порушених або невизнаних прав, свобод і законних інтересів.

10. Зроблено висновок, що компаративістичний аналіз щодо стадій адміністративного судочинства у Федеративній Республіці Німеччина, Литовській Республіці та Французькій Республіці дозволяє зазначити про спільні загальні риси розгляду адміністративних справ у суді першої інстанції з широким спектром організаційно-процесуальних дій на етапі підготовчого провадження та пріоритетністю мирного врегулювання спору, відмінних апеляційних та

касаційних проваджень, останні з яких характеризуються прогресивними якісними особливостями – існуванням чітко прописаних, розширених підстав звернень до суду із заявою про відновлення провадження (у Литовській Республіці), контрольним правовим статусом суду касаційної інстанції (у Федеративній Республіці Німеччина), наявністю в суду касаційної інстанції адміністративних повноважень щодо взаємодії з органами виконавчої влади, пов'язаних із професійним консультуванням (у Французькій Республіці), що загалом формують ефективні моделі адміністративного судочинства в Європейському співтоваристві.

11. Удосконалення напрямків та законодавства стосовно стадій в адміністративному судочинстві України спрямовано на закріплення на законодавчому рівні поняття «стадії адміністративного судочинства» та доктринальну визначеність принципу правової визначеності, підвищення рівня матеріально-технічного забезпечення адміністративних судів, розширення виключних обставин перегляду судових рішень щодо єдності судової практики, удосконалення стадії виконання судових рішень через деталізацію засад і процедур судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Келеберда В. І. Принципи стадій в адміністративному судочинстві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2016. Вип. 40. Т. 4. С. 174–178.

2. Келеберда В. І. Звернення до адміністративного суду та відкриття провадження в адміністративній справі як первинні стадії адміністративного судочинства України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1. Т. 4. С. 133–138.

3. Келеберда В. І. Значення підготовчого провадження як стадії адміністративного судочинства України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1. Т. 4. С. 140–146.

4. Келеберда В. І. Виконання судових рішень в адміністративних справах як стадія адміністративного судочинства України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2. Т. 2. С. 106–112.

5. Келеберда В. И. Понятие стадий в административном судопроизводстве Украины. *Право и политика*. 2018. № 4. С. 148–152 (Кыргызская Республика).

6. Келеберда В. И. Классификация стадий в административном судопроизводстве Украины. *Право и Закон*. 2019. № 4. С. 74–89 (Кыргызская Республика).

7. Келеберда В. І. Юридична природа стадій в адміністративному судочинстві України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 4. С. 111–119.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Келеберда В. І. Сучасна роль підготовчого провадження як стадії адміністративного судочинства. *Теорія і практика сучасної юриспруденції*: матеріали Міжнар. науково-практичної конференції (Київ, 7–8 груд. 2018 р.). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 77–80.

9. Келеберда В. І. Сучасні особливості стадій адміністративного судочинства в Україні. *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності*: матеріали Міжнар. науково-практичної конференції (Харків, 15–16 берез. 2019 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2019. С. 88–90.

10. Келеберда В. І. Новітня загальна характеристика відкриття провадження в адміністративній справі. *Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин*: матеріали Міжнар. науково-практичної конференції (Дніпро, 6–7 берез. 2020 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2020. С. 77–80.

АНОТАЦІЯ

Келеберда В. І. Стадії в адміністративному судочинстві України. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2020.

У дисертації на основі узагальнення концептуальних основ, нормативних джерел і практики діяльності адміністративних судів комплексно проаналізовано зміст та процесуальні особливості стадій адміністративного судочинства України, встановлено взаємозв'язки між ними, сформовано пропозиції та рекомендації щодо нормативного вдосконалення адміністративно-процесуального процесуального законодавства.

Сформовано наукові положення щодо категорійного розуміння стадій в адміністративному судочинстві України як структурних частин адміністративного судочинства, що умовно об'єднує уповноважене коло суб'єктів, які послідовно вчиняють законодавчо визначені процесуальні дії в певному просторово-часовому вимірі з метою ухвалення судового рішення або отримання процесуального результату задля встановлення істини, захисту та відновлення прав і інтересів постраждалих осіб у публічно-правових спорах.

Здійснено класифікацію стадій в адміністративному судочинстві України.

Виявлено й узагальнено, що юридична природа стадій адміністративного судочинства є складною, що зумовлюється конструюванням внутрішньої побудови окремої стадії, особливостями та принципами стадій адміністративного судочинства. Внутрішня побудова стадії адміністративного судочинства формується через об'єднання процесуальних дій та правових елементів в єдину, обмежену просторово-часовим виміром, взаємозв'язану частину адміністративного судочинства.

Узагальнено принципи стадій в адміністративному процесі. Розкрито адміністративно-процесуальну природу та процедури первинних стадій

адміністративного судочинства України. З'ясовано юридичну природу розгляду справи по суті як основної стадії адміністративного судочинства України.

Розкрито особливості апеляційних проваджень в адміністративному судочинстві України. З'ясовано юридичну природу касаційного перегляду судових рішень адміністративних судів в Україні. Сформовано особливості перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами в Україні. Доведено, що провадження в Європейському суді з прав людини є факультативною надзвичайною стадією адміністративного судочинства України. Охарактеризовано виконання судових рішень в адміністративних справах як стадію адміністративного судочинства України.

Здійснено компаративістичну характеристику стадійності адміністративного судочинства в деяких державах-учасницях ЄС. Розроблено пропозиції, спрямовані на вдосконалення напрямків та законодавства стосовно стадій в адміністративному судочинстві України.

Ключові слова: адміністративне судочинство, адміністративний процес, адміністративний суд, апеляція, звернення, касаційне провадження, принципи, стадія, судові рішення, судовий розгляд.

АННОТАЦІЯ

Келеберда В. И. Стадии в административном судопроизводстве Украины. – *Квалификационный научный труд на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.07 «Административное право и процесс; финансовое право, информационное право». – Научно-исследовательский институт публичного права, Киев, 2020.

В диссертации на основе обобщения концептуальных основ, нормативных источников и практики деятельности административных судов комплексно проанализированы содержание и процессуальные особенности стадий административного судопроизводства Украины, установлены взаимосвязи между ними, сформированы предложения и рекомендации по нормативному совершенствованию административно-процессуального процессуального законодательства.

Сформированы научные положения о понимании стадий в административном судопроизводстве Украины как структурных частей административного судопроизводства, которые условно объединяет уполномоченный круг субъектов, которые последовательно совершают законодательно определенные процессуальные действия в определенном пространственно-временном измерении с целью принятия судебного решения или получения процессуального результата для установления истины, защиты и восстановления прав и интересов пострадавших в публично-правовых спорах.

Осуществлена классификация стадий в административном судопроизводстве Украины.

Выявлено и обобщено, что юридическая природа стадий административного судопроизводства является сложной, что обусловлено

конструированием внутреннего строения отдельной стадии, особенностями и принципами стадий административного судопроизводства. Внутреннее устройство стадии административного судопроизводства формируется путем объединения процессуальных действий и правовых элементов в единую, ограниченную пространственно-временным измерением, взаимосвязанную часть административного судопроизводства.

Обобщены принципы стадий в административном процессе. Раскрыта административно-процессуальная природа и процедуры первичных стадий административного судопроизводства Украины. Выяснена юридическая природа рассмотрения дела по существу в качестве основной стадии административного судопроизводства Украины.

Раскрыты особенности апелляционных производств в административном судопроизводстве Украины. Выяснена юридическая природа кассационного пересмотра судебных решений административных судов в Украине. Сформированы особенности пересмотра судебных решений по вновь открывшимся или исключительным обстоятельствам в Украине. Доказано, что производство в Европейском суде по правам человека является факультативной чрезвычайной стадией административного судопроизводства Украины. Охарактеризованы исполнения судебных решений по административным делам как стадия административного судопроизводства Украины.

Осуществлена зарубежная характеристика стадийности административного судопроизводства в некоторых государствах-участниках ЕС. Разработаны предложения, направленные на совершенствование направлений и законодательства в отношении стадий в административном судопроизводстве Украины.

Ключевые слова: административное судопроизводство, административный процесс, административный суд, апелляция, обращение, кассационное производство, принципы, стадия, судебное решение, судебное разбирательство.

SUMMARY

Keleberda V. Stages in the administrative proceedings of Ukraine. – *Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.*

The thesis for the degree of the Candidate of Law in specialty 12.00.07 «Administrative law and Process; Financial law; Informational law». – Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2020.

The content and procedural features of stages of administrative judicial proceedings in Ukraine are comprehensively analyzed, interrelations between them are established, offers and recommendations concerning normative improvement of administrative-procedural legislation are formed in the dissertation on the basis of normative sources and activity of administrative courts.

It is emphasized that the stages are interdependent and complementary parts of administrative proceedings, the modernization of their classification in the development of administrative-procedural legal relations allows to form the theoretical and methodological foundations of administrative proceedings. Administrative proceedings

as a systemic formation and procedural-legal plane should be characterized through a number of complex legal elements, one of which is the stages that systematize the process of administrative proceedings depending on the criteria of tasks and types of procedural actions, subjects, instances.

It is determined that the classification of stages in the administrative proceedings in Ukraine is the procedure established by law for the distribution of stages of administrative proceedings, which allows to protect the rights, freedoms and legitimate interests of individuals, society and the state. Stages of administrative proceedings have both general and special features. The general features are the following characteristics: 1) normative certainty (consolidation at the legislative level of procedural actions, legal elements and institutional entities); 2) separation and conditional independence; 3) individuality (each stage has its own tasks, separate procedural actions and different legal status of participants); 4) sequence (each stage is realized in the certainty of the sequence, the stages alternate with each other, substituting and flowing into each other); 5) interconnectedness and interdependence; 6) limited time (certainty of spatio-temporal measurement of the stage).

It is noted that the system of principles of stages is aimed at fulfilling the functional tasks of each stage of administrative proceedings. It is proved that the appeal to the administrative court, the opening of proceedings in the administrative case and the preparatory proceedings are interdependent and successive stages, which together form the primary stage of administrative proceedings in the general sense.

It is found that an appeal to the administrative court is a legal opportunity for a legal person to apply in the form prescribed by law (claim) and procedure to the administrative court for protection and further restoration of their rights, freedoms and legitimate interests. It is defined that the optional stages of administrative proceedings in Ukraine should include: appeal against decisions of administrative courts of first instance (appeal proceedings); proceedings under exceptional circumstances and proceedings under newly discovered circumstances; proceedings before the European Court of Human Rights.

It is revealed that the appellate proceedings are an optional stage of administrative proceedings, the task of which is to verify the legality, content and validity of court decisions of the first instance, which have not entered into force to establish additional judicial protection of rights, freedoms and legitimate interests. It is generalized that the task of cassation proceedings is to check at the final national level court decisions on compliance with the requirements of legality, reasonableness and correctness, compliance with substantive and procedural law in the consideration and resolution of administrative cases, the formation of a single administrative case law on effective protection of rights, freedoms and legal interests of the person in the order of administrative proceedings.

It is stated that the jurisdiction of the European Court of Human Rights includes consideration of appeals of two types - individual (person against state) and interstate (state against state), as well as issuing advisory opinions on the official interpretation of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Proceedings before the European Court of Human Rights consist of three main,

mandatory stages, which are complex and include several stages, in particular: the stage of admissibility of the application; stage of consideration of the case on the merits; stage of making and announcing a court decision.

It is noted that the execution of court decisions in administrative cases is a mandatory stage of administrative proceedings in Ukraine, as all administrative proceedings end with the adoption of a court decision, which is subject to mandatory execution in the manner prescribed by law.

It is proved that judicial control is an important stage (from the standpoint of the process) and a tool for mandatory execution of court decisions in administrative cases, for the effectiveness of which it is necessary to change the essence of judicial control from the judge's ability to the judge's actual obligation to exercise judicial control. Influence on the subjects of enforcement proceedings.

It is concluded that a comparative analysis of the stages of administrative proceedings in the Federal Republic of Germany, the Republic of Lithuania and the French Republic allows us to note the common features of administrative cases in the court of first instance with a wide range of organizational and procedural actions at the stage of preparatory proceedings and the priority of peaceful settlement of disputes, excellent appellate and cassation proceedings, the latter of which are characterized by progressive qualitative features - the existence of clearly defined, expanded grounds for appeal (in the Republic of Lithuania) , controlling the legal status of the court of cassation (in the Federal Republic of Germany), the presence in the court of cassation of administrative powers to interact with the executive authorities related to professional counseling (in the French Republic), which generally form effective models of administrative proceedings in the European Community .

Key words: administrative proceedings, administrative process, administrative court, appeal, cassation proceedings, principles, stage, court decision, trial.